

Мелещенко Т. В.
кандидат історичних наук, доцент
кафедри методики навчання суспільних дисциплін
і гендерної освіти, Інститут історичної освіти,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), tetmel@ukr.net

**Розвиток і консолідація
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ
КІНЦЯ 80–Х ПОЧАТКУ 90–Х РР. XX СТ.**

Проаналізовано розвиток громадянського суспільства у Чехословаччині кінця 80–х початку 90–х рр. XX ст. Метою статті визначено дослідження консолідації громадянського суспільства у Чехословаччині. Показано, що Чехословаччина у 1989 р., через піднесення революційної боротьби, позбулася тоталітарного режиму, розпочала рух до утвердження громадянського суспільства. Обґрунтовано твердження, що громадянське суспільство є гарантом дотримання особистих прав громадян. Досліджено, що визначальну роль в усіх сферах суспільного прогресу відіграла інтелігенція, яка прагнула долучити свій народ до здобутків світової цивілізації. Така модель громадянського суспільства має назву “освіченого”. Саме такий тип громадянського суспільства був сформований у Чехословаччині представниками інтелектуальної еліти на чолі з Вацлавом Гавелом. Розкрито, що побудова громадянського суспільства стала однією з основних суспільно-політичних трансформацій, що сприяли розвитку демократії в Чехословаччині.

Ключові слова: громадянське суспільство, Чехословаччина, Вацлав Гавел, трансформація, реформи, громадська організація, самоврядування.

Побудова громадянського суспільства в Чехословаччині стала однією з основних суспільно-політичних трансформацій після “оксамитової революції”, що вказувало на встановлення та розвиток демократії. Врахування досвіду формування правової держави та становлення громадянського суспільства у посттоталітарних країнах стане цінним дороговказом для нашої держави, що нині переживає складний етап свого становлення та боротьби за місце у спільному європейському домі.

Врахування демократичних здобутків інших держав допоможе уникнути помилок у розбудові громадянського суспільства в Україні, сприятиме визначенню основних державотворчих пріоритетів та розробці ефективних механізмів їх втілення у життя.

Метою дослідження є аналіз становлення громадянського суспільства та його консолідації у Чехословаччині. Означена тема є малодослідженою, роботи з цієї проблематики належать Є. Задорожнюк, А. Карасю, В. Пречану, Й. Заградил, Й. Клукавіч.

Громадянське суспільство виникло на певному етапі розвитку західної цивілізації, воно засновувалося на приватній власності, ринкових відносинах, ліберально-конституційному політичному ладу. Основою громадянського суспільства виступає солідарність людей, що об'єднуються для вирішення суспільних проблем, відстоювання і захисту прав та інтересів громадян [4, с. 281]. Осередками громадянського суспільства є добровільно організовані громади та громадські об'єднання, які створюються з метою відстоювання прав та свобод людини. Громадянське суспільство характеризується наявністю громад та асоціацій на загальнодержавному рівні.

Громадянське суспільство має свої інститути. До них належать такі: громадські організації та громадські рухи, незалежні засоби масової інформації, громадська думка, вибори та референдум і, найголовніше, вільні і незалежні громадяни. Громадянське суспільство надає можливість індивіду захистити власні інтереси,

надаючи для цього можливість об'єднуватися в організації, які є інструментарієм відстоювання цих інтересів в суспільно-політичному житті. За умов розвинутого громадянського суспільства громадські об'єднання самостійно вирішують важливі питання на рівні місцевого самоврядування. Така діяльність позбавляє державу від вирішення дрібних проблем і вивільняє час для важливих державних справ [3, с. 67].

Також громадянське суспільство та його інститути є гарантом дотримання непорушності особистих прав громадян, воно підтримує їх перед державою у відстоюванні своїх інтересів, врегульовує конфлікти та протести, цим самим оберігає демократію від потрясінь. Громадянське суспільство створює ґрунт для формування та накопичення соціального капіталу, таких невід'ємних рис особистості та форми взаємодії, які примножують рівень солідарності в суспільстві, роблять людей здатними до кооперації і спільних дій [3, с. 43]. Громадянське суспільство є автономною одиницею, у справі якої держава втручається лише у разі порушення закону його учасниками. Таке суспільство є дорадчою одиницею у державі, яка працює в інтересах громадян. Воно відстоює приватні і суспільні інтереси людей. Однак розвиток громадянського суспільства залежить від держави, воно може функціонувати на повну лише за умов розвинутої демократії та наявності правової держави в якій діє закон і порядок.

Особливістю громадянського суспільства у пострадянських країнах Східної Європи є формування “освіченого громадянського суспільства”, “суспільства-культури”. Так само як і на Заході, воно виникло незалежно від держави, однак, на відміну від західного типу спочатку поширювалось тільки на сферу освіти і культури. Визначальну роль в усіх сферах суспільного прогресу відіграла духовно-інтелектуальна еліта – інтелігенція, яка прагнула “підтягнути” свій народ до здобутків світової цивілізації. Ця риса видозмінила модель громадянського суспільства з масового, закоріненого в народі (grass-roots) на “інтелігентське”, “освічене” [1, с. 82]. Такий тип громадянського суспільства був сформований і у Чехословаччині, де представники інтелектуальної еліти на чолі з Вацлавом Гавелом, прийшовши до влади, не зробили спроби її узурпувати та встановити свою диктатуру, а зрозуміли необхідність демократизації суспільства задля суспільного блага.

Чехословаччина у 1989 р., завдяки піднесенню політизованих громадських рухів, що вилилися в революційну боротьбу, скинула тоталітарний режим та позбулася радянського впливу. Вона розпочала боротьбу із залишками комуністичного режиму та рух до утвердження демократії, де пріоритетним завданням стало утвердження громадянського суспільства. У Чехословаччині, як і у багатьох інших соціалістичних країнах, паростки громадянського суспільства почали з'являтися у 70–х роках XX ст. До таких проявів відноситься дисидентський рух та Хартія-77. Не зважаючи на відносно невелику чисельність та переслідування з боку влади, вони з часом набували дедалі більшого значення і впливу на масові настрої. Після 1985 р. зростанню суспільного незадоволення сприяв зовнішній імпульс перебудови [12, с. 74].

У Чехословаччині другої половини 1980–х років дії цих факторів були дуже відчутними. За словами чеського історика В. Пречана, "...ще весною 1987 р. існували лише дві постійно діючі громадські ініціативи – Хартія-77 і Комітет по захисту несправедливо переслідуваних. А до кінця 1988 р. існувала вже система незалежних ініціатив, які володіли власною інформаційною базою і впроваджували свої ідеї у суспільство з допомогою друкарських самвидавничих органів, наприклад таких як газета "Лідове новини", а також через закордонні радіостанції" [12, с. 438]. Все це сприяло зростанню суспільно-політичної активності творчої інтелігенції, а також руху молоді і, насамперед студентів.

Саме ці ініціативи були доленосними для становлення демократії та розбудови правової держави в Чехословаччині. У цей процес активно включилась прогресивна інтелігенція та дисиденти. Нове чехословацьке суспільство створювалося за дієвої участі громадських осередків, що зароджувалися, однак саме це суспільство наприкінці 1980–х років не було ні достатньо розвинутим, а ні структурованим [7, с. 2]. Важливим елементом, що вказує на встановлення громадянського суспільства у державі є впровадження місцевого самоврядування. У Чехословаччині на початку 90–х років минулого сторіччя, як і у ряді пострадянських країн Центральної Європи, з метою завершення демократичних перетворень було розпочато реформу місцевого самоврядування. Після оксамитової революції у Чехословаччині реформування місцевого самоврядування стало одним із головних пріоритетів і протягом року було проведено вибори мерів та депутатів місцевих рад.

Базова структура місцевого управління була законодавчо встановлена у 1990 р. та надала і чеським, і словацьким муніципалітетам широкі повноваження щодо надання громадських послуг, включаючи охорону здоров'я та освіти, які залишилися в системі децентралізованих елементів державної адміністрації. Регіональні структури управління тоді не утворювалися. Розпад Чехословаччини у 1992 р. неминуче призвів до деякої руйнації. Однак, Конституція нової Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. підтвердила, що "самоврядування територіальних самоврядних громад повинно бути гарантованим". Тому досить швидко та були встановлені законодавчі рамки діяльності органів місцевого самоврядування, включаючи їхні права у економічній сфері [7, с. 1].

Однією з головних політичних турбот у ранні роки нової демократичної держави було створення незалежних муніципалітетів. Сильна протидія об'єднанню спостерігалася ще у комуністичну еру. Якщо у 1947 р. було 11 641 місцевих влад, то до 1989 їх стало лише 4 101. Тоді злиття муніципалітетів проводилося у багатьох східноєвропейських країнах, але у Чехії цей процес пов'язували із сталіністською централізацією. Бажання населення відновити місцеву ідентичність було таким сильним, що кількість місцевих влад зросла від 1,5 тис. у 1990 р. до 6 тис. у 1994 р. Поступово прийшло осмислення того, що дуже маленькі ради не спроможні виконувати функції місцевого самоврядування. Були здійснені кроки до

об'єднання муніципалітетів, в яких проживає менше 3 тис. осіб, в асоціації, щоб вони змогли ефективно управляти і надавати послуги громадянам.

Якщо країни Західної Європи відчували вплив економічного спаду у 80–х роках минулого сторіччя, то у Центральну і Східну Європу важкі часи прийшли на початку 90–х років, коли їх слабка економіка зіткнулася із суворою реальністю ринкової конкуренції. Звичайно, ця ситуація вплинула і на місцеві влади, великий дефіцит бюджету примусив уряди скорочувати фінанси місцевого самоврядування. Інфляція також негативно впливала на фінансування місцевих урядів [8, с. 3].

Ця проблема була посилена тим, що у Чехословаччині, як і у більшості країн навколо, вклад ресурсів власних доходів до місцевих бюджетів залишався надто малий. Права рад на встановлення місцевих податків не були прийняті законодавчо. Незважаючи на це, асоціації місцевих влад у багатьох країнах зосереджувалися на забезпеченні передачі справедливої долі національних податків на місцевий рівень. У Чехословаччині муніципалітети отримували 21% сукупного податку з доходів фізичних осіб та податку з прибутку підприємств. Розподіл проводиться на підставі чисельності населення з урахуванням коефіцієнту приросту населення. Цей метод розподілу доходів від податків був законодавчо підкріплений і не залежав від рішень щодо Державного річного бюджету [2, с. 261]. Таким чином, у короткий період була створена стабільна система фінансів місцевого самоврядування.

Автономія і незалежність муніципалітетів дуже поважалася та ретельно дотримувалася. В Чехословаччині децентралізація влади та реформування державної адміністрації, діяльність та структура яких не відповідали вимогам стандартів демократії, стали ще одним підтвердженням створення громадянського суспільства. Повноваження районних рад збільшувалися, їм було надано певний спектр прав, зі спеціальними повноваженнями щодо соціально-економічного розвитку. У Чехословаччині перехід до стабільної системи місцевого та регіонального управління відбувся досить м'яко. Центральна, і місцева влади зосередилися на основах, створюючи базові рамки та структуру законодавства і фінансової системи у відкритому робочому порядку. Союз міст та муніципалітетів Чехословаччини суттєво допоміг у цьому процесі. Заснований у 1990 р., він покликаний бути голосом місцевих влад і брати участь у переговорному процесі з парламентом та центральним урядом [5, с. 130]. Створення стабільної системи місцевого самоврядування сприяло усталенню демократії у країні та створенню важливих умов для подальшого забезпечення доступу до європейської спільноти.

Міське самоврядування в Чехословаччині мало розгалужену структуру, воно складається з муніципальних та регіональних влад. До складу муніципальних рад входили обрані депутати, які обиралися на чотирирічний період шляхом прямого голосування. Рада із складу депутатів обирала членів виконавчого органу – Муніципального комітету. Серед них мер та заступники мера. Цей виконавчий орган формував комісії. Мер обирався радою із своїх членів

на чотири роки. Він очолював Муніципальний комітет, адміністрацію та представляв раду. Муніципальні ради займалися такими повноваженнями: муніципальним бюджетом, місцевим розвитком, муніципальною поліцією, водопостачанням, сільським господарством, первинною освітою, житлом, соціальною допомогою та міським плануванням [7, с. 2].

Регіональні ради склалися з членів, обраних прямим голосуванням на чотирирічний термін. Цей представницький орган контролював бюджет та субсидії, які надавалися муніципалітетам. Він також виступав суб'єктом законодавчої ініціативи. Регіональний комітет складався з президента, віце-президентів та інших членів, які обирались на чотирирічний термін. Комітет був виконавчим органом ради регіону, якому допомагало регіональне управління громадських послуг, яке очолював директор. До повноважень ради регіону входили: середня освіта, дороги, соціальна допомога, охорона довкілля, громадський транспорт, регіональний розвиток і охорона здоров'я.

Громадське управління в Чехословаччині являло собою управління питаннями громадських інтересів за допомогою державних і громадських органів. Управління певними громадськими справами держава залишала у власній компетенції та доручала її своїм виконавчим органам. У інших справах управління питаннями громадських інтересів доручено органам самоврядування [7, с. 4]. Первинним осередком громадського самоврядування виступали населені пункти.

Органами врядування населеного пункту були:

– міська, селищна або сільська ради – найвищий орган населеного пункту, що здійснює найважливіші повноваження у сфері самостійної компетенції муніципалітету;

– міський, селищний або сільський комітет;

– староста – представник населеного пункту при зовнішніх контактах та керівник міського, селищного або сільського управління;

– міське, селищне або сільське управління.

Крайовими органами виступали:

– крайова рада – головний орган краю, який приймає рішення у питаннях, що належать до самостійної компетенції краю;

– крайовий комітет – виконавчий орган;

– гетьман – представник краю при зовнішніх зносинах;

– крайова адміністрація [7, с. 1].

Громадянське суспільство виникло в контексті історичного поступу західної цивілізації. Воно постало разом із виникненням інституту громадянства у Західній Європі, тоді коли людина стала свідомим носієм громадянських прав і свобод, а також відповідальною перед суспільством на рівні однакових для всіх конституційних і публічних вимог [6, с. 111]. Цивілізоване суспільство було важливим чинником протистояння владі, воно закріплювало за громадянином права на приватну власність з метою здобуття економічної незалежності особи; сприяло дотриманню вимог правового регулювання відносин; декларувало народний суверенітет як основу державно-політичної системи. У такому суспільстві діяв принцип

відкритості дій влади та публічної звітності її перед громадою.

Інтерес до громадянського суспільства в Чехословаччині знаменував нову, “постмодерну” фазу розвитку держави. Роздуми про громадянське суспільство призвели до переконання в тому, що “соціалістичний проект” соціального устрою є неправдивим щодо природи людини і себе вичерпав. Розвиток громадського сектора і громадянських ініціатив викликає кризу і занепад тоталітарної системи [9, с. 175].

За останніх 10–15 років у світі написано кілька десятків тисяч статей і сотні книг про громадянське суспільство. Це показовий факт великого зацікавлення в шляхах покращання суспільного життя і на Заході, і на Сході, але також і факт очевидної проблеми розуміння самої природи громадянського суспільства. Еволюція західного типу соціальності пов'язана з громадянським суспільством у кількох головних значеннях – здійсненням індивідуальної і суспільної свободи, поширенням природних засад довіри серед громадян національної держави та можливостями солідарності і братерства між вільними людьми [10, с. 149].

Щодо розвитку “органічних” чинників інтеграції різноманітного населення в консолідовану спільноту, то до них належить потреба і можливість добровільного об'єднання людей у групи, організації, клуби, спілки, асоціації, корпорації, партії тощо, за умов неутручання державно-урядових інстанцій. Розвиток суспільства у цьому напрямі призводить до створення широкої мережі так званих неурядових організацій, дуже важливими і вагомими серед яких є організації з неприбутковою активністю [11, с. 97]. Таким чином, враховуючи історичні особливості розвитку громадянського суспільства в Західній Європі та виходячи з сучасних нових завдань, що стоять перед європейськими народами, а також долучаючи нетиповий досвід країн Центрально-Східної Європи, усвідомимо неоднозначність і багатоаспектність такого явища як “громадянське суспільство”.

Листопадові події, що завершилися поваленням режиму, сприяли глибокому реформуванню суспільства. Було здійснено ліквідацію всіх попередніх політичних, державних і економічних структур, відновлено законодавчу і виконавчу владу на федеральному та місцевому рівнях. У червні 1990 р. були проведені вільні вибори до федеральних зборів, та вибори в місцеві ради – у листопаді того самого року. Нововибрані члени уряду взяли під свій контроль діяльність органів влади. Держава отримала назву Чеська і Словацька Федеративна Республіка. У цей період відродилися політичні партії, які проводили політичну боротьбу на конкурентній основі, їх у 1990 р. нараховувалося близько 40. Були прийняті законодавчі акти, які забезпечували дотримання прав і свобод та зробили неможливим неправомірне втручання правоохоронних та судових органів у життя громадян. Також було здійснено гуманізацію карного розшуку, зокрема відмінено смертну кару. Ліквідації зазнала народна міліція, що налічувала 120 тис. осіб і була інструментом насилля в руках КПЧ.

У січні 1991 р. федеральні збори затвердили закон про основні права і свободи, вони прийняли 170 законів

і конституційних актів, що стосувалися питань проведення референдуму, цивільний і кримінальний кодекси, новий комерційний кодекс, приватизація. Податки, трудове законодавство, реституція конфіскованого майна і політична реабілітація. Реформи проводились і в економічній сфері. Відбувся перехід до ринкової економіки, плюралізму форм власності і демонополізації виробництва. Деякі опоненти Гавела звинувачували його в тому, що він сприяє впровадженню “неполітичної політики” – концепції демократії, прибічники якої прагнуть абсолютно вилучити з політики політичні партії і замінити їх більш розмитим “громадянським суспільством”, яким можна буде легко маніпулювати. Але незважаючи на критику і невдоволення політичних конкурентів, Гавел залишався прихильником громадянського суспільства та сприяв його консолідації у Чехословаччині, а потім у Чеській Республіці.

Побудова громадянського суспільства в Чехословаччині стала однією з основних суспільно-політичних трансформацій, що вказувало на встановлення та розвиток демократії. Ключова роль у цьому процесі належала Вацлаву Гавелу, як основному ідеологу концепції побудови громадянського суспільства. Питання консолідації громадянського суспільства в Чехословаччині, а потім у Чеській Республіці можуть віднайти своє відображення в подальших наукових розвідках істориків і суспільствознавців. Для історичної науки необхідним є комплексне дослідження та ґрунтовний аналіз всіх аспектів розбудови громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К., 2006. – 502 с.
2. Власть – общество – реформы. Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века. – М.: Махаон, 2006.
3. Громадянська освіта: основи демократії 11 (12) клас / Бакка Т. В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. та ін. – Х.: Основа, 2009. – 207 с.
4. Громадянське суспільство // Тематичне число часопису “Г”. – 2001. – № 21. – 281с.
5. Задорожнюк Е. Г. Политический портрет президента – драматурга Вацлава Гавела. Политические лидеры и стратегии реформ в Восточной Европе / Е. Г. Задорожнюк. – М.: МГУ, 2003.
6. Карась А. Етика свободи і солідарності у громадянському суспільстві / А. Карась // Незалежний культурологічний часопис “Г”. – 2001. – № 21. – С. 110–140.
7. Місцеве самоврядування у Чеській Республіці. Матеріали публікацій Ради Європейських Муніципалітетів та Регіонів. – <http://www.cld.org.ua>.
8. Ноша президента. – <http://www.yavlinsky.ru/news/index.phtml?id=927>
9. Чехословакия. Актуальные проблемы общественного развития [реф. сб. под ред. Й. Заградил и др.]. – М.: Прогресс, 1980. – 175 с.
10. Шимов Я. Гражданское общество и правящая элита в переходной период: чешский вариант / Я. Шимов // Полис: Политические исследования. – 2001. – № 3. – С. 149–159.
11. Klusáková J. V. Klaus a rozmlouvaji nadoraz o osmi letech ve svobodném státě / Jana Klusáková. – Praha: Maxdorf, 1997. – 136 p.
12. Prečan V. V kradenem čase. Vyběr ze studii, zmlanku a zvah z let 1973–1993 / V. Prečan. – Brno: Doplněk, 1994. – 620 s.
13. Rozhovor rezidenta republiky Václava Havla Národní obroda 16. listopadu 1993. – <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/dilo/novinovove-clanky>.

References

1. Andrushhenko V. P. Organizovane suspil'stvo. Problema organizacii' ta suspil'noi' samoorganizacii' v period radykal'nyh transformacij v Ukraini na rubezhi stolit'. Dovid social'no-filosof'skogo analizu / V. P. Andrushhenko. – K., 2006. – 502 s.
2. Vlast' – obshhestvo – reformy. Central'naja i Jugo-Vostochnaja Evropa. Vtoraja polovina XX veka. – M.: Mahaon, 2006.
3. Gromadjans'ka osvita: osnovy demokratii' 11 (12) klas / Bakka T. V., Ladychenko T. V., Margolina L. V. ta in. – H.: Osнова, 2009. – 207 s.
4. Gromadjans'ke suspil'stvo // Tematychnе chyslo chasopysu “Г”. – 2001. – № 21. – 281 s.
5. Zadorozhnjuk E. G. Politicheskij portret prezidenta – dramaturga Vaclava Gavela. Politicheskie lidery i strategii reform v Vostochnoj Evrope / E. G. Zadorozhnjuk. – M.: MGU, 2003.
6. Karas' A. Etyka svobody i solidarnosti u gromadjans'komu suspil'stvi / A. Karas' // Nezaleznyj kul'turologichnyj chasopys “Г”. – 2001. – № 21. – S. 110–140.
7. Misceve samovrjaduvannja u Ches'kij Respublici. Materialy publikacij Rady Jevropejs'kyh Municipalitytetiv ta Regioniv. – <http://www.cld.org.ua>.
8. Nosha prezidenta. – <http://www.yavlinsky.ru/news/index.phtml?id=927>
9. Chehoslovakija. Aktual'nye problemy obshhestvennogo razvitija [ref. sb. pod. red. J. Zagradil i dr.]. – M.: Progress, 1980. – 175 s.
10. Shimov Ja. Grazhdanskoe obshhestvo i pravjashhaja jelita v perehodnoj period: cheshskij variant / Ja. Shimov // Polis: Politicheskie issledovanija. – 2001. – № 3. – S. 149–159.
11. Klusáková J. V. Klaus a rozmlouvaji nadoraz o osmi letech ve svobodném státě / Jana Klusáková. – Praha: Maxdorf, 1997. – 136 p.
12. Prečan V. V kradenem čase. Vyběr ze studii, zmlanku a zvah z let 1973–1993 / V. Prečan. – Brno: Doplněk, 1994. – 620 s.
13. Rozhovor rezidenta republiky Václava Havla Národní obroda 16. listopadu 1993. – <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/dilo/novinovove-clanky>.

Meleshchenko T. V., candidate of historical sciences, associate professor of teaching methods of social sciences and gender education, Institute of History Education National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), tetmel@ukr.net

The development and consolidation of civil society in Czechoslovakia in the late 1980s and the early 1990s

The development of civil society in Czechoslovakia in the late eighties and the early nineties have been analysed. The aim of the article is the research of civil society consolidation in Czechoslovakia. It has been shown that owing to rising of revolutionary struggle in 1989 Czechoslovakia was saved from totalitarian regime and began the movement to the confirmation of civil society. It has been substantiated that civil society is the guarantor of observance of private civil rights. It has been claimed that the intelligentsia played the determinant part in all spheres of social progress and aimed to introduce their people to the world civilization progress. Such a model of civil society is called educated. It is just the model of civil society that was formed in Czechoslovakia by the representatives of the brainpower led by Vaclav Havel. It has been considered that formation of civil society became one of the main social and political transformations which promoted the development of democracy in Czechoslovakia.

Keywords: civil society, Czechoslovakia, Vaclav Havel, transformation, reform, civil society organization, self-government.

Мелешченко Т. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры методики обучения общественных дисциплин и гендерного образования, Институт исторического образования Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), tetmel@ukr.net

Развитие и консолидация гражданского общества в Чехословакии конца 80-х начала 90-х гг. XX в.

Проанализировано развитие гражданского общества в Чехословакии конца 80-х начала 90-х гг. XX в. Целью статьи определено исследование консолидации гражданского общества в Чехословакии. Показано, что Чехословакия в 1989 г., через подъем революционной борьбы, избежала тоталитарного режима и начала движение к утверждению гражданского общества. Обоснованно утверждение, что гражданское общество является гарантом соблюдения личных прав граждан. Доказано, что определяющую роль во всех сферах общественного прогресса играла интеллигенция, которая стремилась приобщить свой народ к достижениям мировой цивилизации. Такая модель гражданского общества имеет название “просвещенного”. Именно такой тип гражданского общества был сформирован в Чехословакии представителями интеллектуальной элиты во главе с Вацлавом Гавелом. Раскрыто, что построение гражданского общества стало одной из основных

общественно–политических трансформаций, способствовавших развитию демократии в Чехословакии.

Ключевые слова: гражданское общество, Чехословакия, Вацлав Гавел, трансформация, реформы, общественная организация, самоуправление.

* * *

УДК 904

Мамедли Р. У.

докторант отдела истории современного Азербайджана, Институт истории им. А. А. Бакиханова, Национальная академия наук Азербайджана (Азербайджан, Баку), rovsen-banu@mail.ru

РАЗВИТИЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР В 70–80–ГГ. XX ВЕКА

Исследуется история развития высшей школы в Азербайджанской ССР. В статье выбран один из сложных периодов истории культуры Азербайджанской ССР, 70–80–е годы XX века. Начало 70–х годов XX века ознаменовалось новым этапом в развитии высшего образования и расширением сети высших учебных заведений республики. Важное значение при этом имело постановление ЦК КП Азербайджана “О мерах по дальнейшему совершенствованию высшего образования в Азербайджанской ССР” принятое 17 октября 1972 года, в котором ставились конкретные задачи по дальнейшему расширению и организационному переустройству вузов.

На основании фактического материала раскрываются основные вопросы развития образования, создания сети новых вузов и кафедр, связанных с потребностями экономики, обеспечение вузов абитуриентами, рост сети высших учебных заведений и подготовка высококвалифицированных кадров.

Ключевые слова: Азербайджанская ССР, вузы, студенты, институт, специальности, высшие учебные заведения, подготовительные отделения.

(статья друкється мовою оригіналу)

Одним из величайших достижений азербайджанского народа за последние 100 лет явилось создание развитой и многоотраслевой системы высших учебных заведений, ставшей реальным воплощением в жизнь одним из результатов происшедшей в нашей стране культурной революции. Становление и развитие высшей школы Азербайджана в 70–80 годах XX века носило интенсивный характер. В 70–80–х годах были осуществлены конкретные меры, обеспечившие подъем экономики, расцвет культуры и образование Советского Азербайджана, уверенно завоевывающих все новые и новые рубежи.

За эти годы очень много сделано в организационном переустройстве вузов, укреплении их квалифицированными педагогическими кадрами. Решающие сдвиги в коренном изменении облика высшей школы республики, максимального приближения ее деятельности к требованиям времени, современного развития высшего образование произошли в 70–80–е годы. В 70–80–е гг. в республике были достигнуты важные результаты и в развитии высшей школы: расширена сеть вузов, факультетов и кафедр, укреплена их материально–техническая база, увеличен прием студентов, особенно по новым направлениям науки и техники, улучшено качество обучения и воспитания студенчества и т.д.

В 70–80–годах создано пять новых вузов: на базе филиалов Педагогического института организованы самостоятельные педагогические институты в Нахичевани и Ханкенди. В Баку на базе строительного, архитектурного, транспортного гидромелиоративного факультетов Политехнического института создан Инженерно–строительный институт. Азербайджанский педагогический институт языков им. М. Ф. Ахундова

реорганизован в два самостоятельных вуза – Азербайджанский педагогический институт русского языка и литературы им. М. Ф. Ахундова и Азербайджанский педагогический институт иностранных языков.

В вузах республики организованы новые факультеты и кафедры, много современных проблемных лабораторий и вычислительные центры в трех высших учебных заведениях – Институте нефти и химии, Политехническом институте и Институте народного хозяйства. Если в 1970 г. в республике функционировало 13 высших учебных заведений, в которых имелось 105 факультетов, 450 кафедр и велась подготовка по 139 специальностям, то в 1980 г. насчитывалось 17 высших учебных заведений с 530 кафедрами и 136 факультетами [2, с. 42]. Подготовку специалистов в республике осуществляли Университет, три технических и шесть педагогический вузов, два вуза искусства, инженерно–строительный, сельскохозяйственный, медицинский институты, институты физической культуры, народного хозяйства и Бакинская высшая партийная школа. Кроме того, в Сумгаите функционирует филиал Азербайджанского института нефти и химии. В республике также функционировали филиалы: Одесского института инженеров морского флота, Ростовского института железнодорожного транспорта, Всесоюзного заочного института пищевой промышленности и Всесоюзного заочного кооперативного института.

В 70–х годах еще более окрепла и расширилась материально–техническая база вузов республики. Лишь за 1971–1975 гг. были введены в действие учебно–лабораторные здания и сооружения общей полезной площадью 37,2 тыс. кв. м [1, с. 84].

За эти годы высшие учебные заведения получали значительное количество новейшего научного и учебного оборудования: испытательные машины, приборы, вычислительную технику, технические средства и средства программированного обучения, оптико–механические приборы и оптические изделия, ядерную аппаратуру, полупроводниковые приборы.

Особое внимание уделялось улучшению жилищных и бытовых условий студентов. За эти годы введены в действие студенческие общежития общей площадью 135,4 тыс. кв. м. Общей сложностью построено – 38 жилых корпусов на 12,256 мест [2, с. 43].

Значительно укрепились, расширилась материально–техническая база высшей школы республики в эти годы. Выросли новые учебные корпуса. В эти годы девятиэтажный корпус получили студенты гуманитарных факультетов Университета, Инженерно–строительного института и Педагогического института, восточного факультета Университета. Реконструировали и расширили учебные корпуса Политехнического института. Общая площадь высших учебных заведений Азербайджанской ССР в 1980 г. составила 591 тыс. кв. м., из них 372,2 тыс. кв. м. – учебно–лабораторные здания, 219 тыс. кв. м. – здания общежитий [6, с. 3].

Организация новых учебных заведений, новых факультетов, кафедр, расширение их учебно–материальной базы, строительство новых общежития и т.д. сопровождалось увеличением ассигнований на